

RECENSIONER

Hedendomen i historiens spegel. Bilder av det förkristna Norden. Catharina Raudvere, Anders Andrén & Kristina Jennbert (red.). Nordic Academic Press, Lund 2005. 205 s., ill. ISBN 91-89116-80-1.

Hedendomen i historiens spegel är den sjätte boken som publicerats inom projektet "Vägar till Midgård – nordisk hedendom i ett långtidsperspektiv". Som en del av Midgårdprojektet har ett antal tvärvetenskapliga seminarier med inbjudna gästföreläsare anordnats. Som ett resultat publicerades 2001 antologin *Myter om det nordiska*, vilken behandlade hur berättelser om det fornnordiska under århundraden har använts i nationell självförståelse och vetenskaplig positionering. Antologin *Hedendomen i historiens spegel* utgör en fortsättning av diskussionen. I likhet med Midgårdprojektets seminarier har även den aktuella boken en tvärvetenskaplig prägel. Bland författarna finns konsthistoriker, religionsvetare och historiker. Gemensamt för de åtta bidragen är ambitionen att teckna en bild av hur det fornnordiska har fått olika betydelser under olika tidsepoker. Bidragen spänner från medeltiden till vår egen samtid och håller en hög vetenskaplig standard.

Med sitt bidrag "Odins mangfoldighed – gudens eller tekstens natur?" inleder Annette Lassen antologin. Hon utför en intressant undersökning av föreställningar om Oden, med utgångspunkt i Saxos *Gesta Danorum*. Någon bred konsensus vad gäller tolkningen av Oden i forskningen från 1800-talet och framåt finns inte, menar Lassen. Snarare framstår Oden genom forskningens skilda resultat som mycket komplex. Dessutom framstår själva forskningen om Oden som minst lika komplex som föremålet för studierna. Förklaringen härtill, skriver hon, är att alla berättelser om Oden tolkats på samma gång, som om alla texter varit en och samma. Lassen vill bryta traditionen och studera text för text vad gäller framställningen av Oden och därvid ta stor hänsyn till de enskilda exemplens särskilda kontext. I artikeln utgår hon ifrån att Odenskildringarna i de olika texterna, bl.a. *Gesta Danorum*, kan förklaras utifrån de

olika texternas målsättning, ideologi och till en viss del även utifrån vilka källor som nyttjats. Härigenom, menar Lassen, kan Odens komplexitet delvis reduceras till en kontextberoende och textlig framställning av guden i medeltidens Norden. Genom väl valda exempel betonar hon således att en närmare studie av Saxo och de norröna texterna visar att en stor del av förklaringen till Odens mångfaldighet beror på att de olika texterna framhäver de delar av Odens karaktäristika som harmonierar med respektive texts syfte.

Historikern Henrik Jansson behandlar "Snorre, Tors fiskafänge och frågan om den religionshistoriska kontexten". Med artikeln understryker han att källmaterialet till berättelsen om Tors fiskafänge är ytterst komplicerat. Han behandlar inte själv frågan om berättelsen har ett förkristet ursprung eller inte utan fokuserar på Snorres egen relation till berättelsen. Snorre själv, menar Jansson, ansåg att myten hade sitt ursprung i den kristna föreställningsvärlden, att den härstammade från allegorin om Guds kamp med Leviathan. Senare tids forskning har dock ofta framfört en diametralt motsatt uppfattning. En viktig slutsats blir att en större försiktighet än vad som är brukligt bör iaktas då eddallitteraturen nyttjas för att utforska en förkristen föreställningsvärld.

Följande tre bidrag behandlar synen på och bruket av det norröna under 1700- och 1800-talen. Anna Wallete behandlar historieprofessorn Sven Lagerbring och hur denne i sitt verk *Swea Rikes historia* framställde rikets hedniska förfäder som goda förebilder för 1700-talets svenskar. Wallete understryker hur Lagerbrings och andra 1700-talshistorikers uppgift var att göra historia till en tillämpad och samhällsnyttig vetenskap. Genom att studera människan och hennes handlingar i ett nationellt perspektiv kunde bättre och sämre sätt att styra landet presenteras för dem som i framtiden troligtvis skulle besätta viktiga positioner i riket. Politisk historia fokuserades och, påpekar Wallete, den enskilda människans handlingar värderades i enlighet med de av Gud givna moraliska lagarna. Exempelvis lyfte Lagerbring fram förfäderna som genuint demokratiska. Ett annat föredömligt exempel som hämtades ur historien var att

en stark kung under vikingatiden alltid stod i nära relation till sina rådgivare. Lagerbrings historieskrivning var, liksom hans samtida kollegers, således ett högst politiskt projekt, vilket klart framgår av artikeln.

I ”Uppsökandet av det gamla” behandlar Hugo Palmsköld fornnordiska motiv i svensk 1800-talskonst. Med sin artikel vill han reflektera över formerandet av vikingabilden. Genom att kort belysa Götiska förbundet, Erik Gustaf Geijer, Bengt Erland Fogelberg, ”Düsseldorfskolan” och andras vikingabilder skisserar han även skiftandet av symbolvärdet i fornnordiska motiv i århundradets svenska konst. I mitt tycke är kapitlet om ”Düsseldorfskolan” på 1850- och 60-talen intressant. Skolan hade två huvudinriktningar: allmogerosantik och landskapsromantik. Palmsköld beskriver hur dessa målare i tidens anda framställde allmogen som ärliga och genuina, till skillnad från stadsbon i allmänhet och industriarbetaren i synnerhet. Visserligen var vikingen och gudarna i stort sett frånvarande i Düsseldorfskolans måleri men, som Palmsköld skriver, han fanns där ändå. Exempelvis ses Balders godhet i allmogens alltid vänliga ansikten, Tors styrka i de otämjda landskapen. Hos allmogen fann man även folksagan och folkvisan, som sågs som ett uttryck för folksjälens. Folketro och fornnordisk mytologi smältes inte sällan samman till nästan samma gestalter.

Stefan Arvidsson behandlar Nibelungentraditionen och särskilt frånvaron av arbetsskildringar där. Utgångspunkt tar han bl.a. i tanken på vurmen för myter som en del av kampen mellan två samhällsskikt, där 1800-talets kulturborgerskap förfasade sig över industrikapitalets ohämmade kapitalism. I sin artikel behandlar Arvidsson omdiktningen och traderingen av ett antal medeltida myter och legender, närmare bestämt Nibelungentraditionen. Tolkningar av Richard Wagner, William Morris, J.J.R. Tolkien samt Fritz Lang och Thea von Harbou analyseras och deras arbeten sätts av Arvidsson in i en samtidspolitisk kontext.

Antologins tre sista bidrag rör 1900- och 2000-talens syn på och bruk av historien i allmänhet och fornnordisk hedendom i synnerhet. Fredrik Gregorius behandlar ”Modern asatro och dess historia”, företrädesvis i Sverige. I sin artikel ger han en välbehövlig och uppdaterad översikt av svenska nyhedniska organisationer, vars medlemmar kan klassificeras som moderna asatroende. Även om jag nedan tar upp några problem med artikeln så bådär den mycket gott inför Gregorius framtida avhandling om moderna nyhedniska rörelser som rekonstruerar fornnordisk religion.

Ett kännetecken för den moderna asatromiljön är dess ständiga organisatoriska föränderlighet, vilket är något som jag själv fått erfara och som även illustreras väl av Gregorius artikel. År 2000 trycktes min forskningsrapport *Asatro i tiden*. Trots att organisationen Nordiska ringen/Norröna samfundet då etablerat sig som en av de största och mest utåtriktade svenska organisationerna för modern hedendom nämns de överhuvudtaget inte i min bok. Orsaken var att organisationen knappast existerade när mitt forskningsprojekt avslutades ett halvår innan forskningsrapporten trycktes. Gregorius har råkat ut för det motsatta, då Nordiska ringen/Norröna samfundet omnämns som en betydelsefull och levande organisation i hans artikel, trots att man hunnit avveckla den innan *Hedendomen i historiens spegel* trycktes.

Ett annat problem vid studiet av modern asatro är definitionen av begreppet, vilket Gregorius är högst medveten om. Gregorius har valt en mycket vid definition och skiljer, efter inspiration av Mattias Gardell, mellan rasideologisk (grupper som fokuserar på rastillhörighet), etnisk (grupper som anser att asatro handlar om etnisk tillhörighet), kulturell (grupper som anser att etnicitet saknar betydelse) och paganistisk (grupper som införlivar fornnordiska föreställningar i trossystem som inte har med asatro att göra) asatro. Den vida definitionen gör att t.ex. ockultistiska grupperingar som Dragon Rouge får en i mitt tycke omotiverat stor plats i Gregorius undersökning om modern asatro. På samma sätt ställer jag mig också tveksam till hans behandling av den österrikiske författaren Guido von List som en ”profet för den moderna asatron” liksom till den stora betydelse som C.G. Jung och i synnerhet dennes artikel Wotan sägs ha för den moderna asatron. Min uppfattning är istället att både äldre och nyare forskning inom ämnena arkeologi, folkloristik, historia och inte minst religionshistoria i betydligt högre grad har påverkat och ännu påverkar asatromiljön. Flera av de mer framträdande personerna inom den svenska asatromiljön är eller har varit studenter eller anställda vid landets universitetsinstitutioner. Som inspirationskälla menar jag även att t.ex. Peter Madsens tecknade serie *Valhalla* haft större betydelse för den genomsnittlige asatroende i dagens Sverige än både von List och Jung. Möjligen har dock både von List och Jung större betydelse för mer ockultistiska organisationer som Dragon Rouge, vilken dock i mitt tycke inte kan klassificeras som en del av den moderna asatron.

Den ovannämnda serietidningen *Valhalla* behandlas också i en mycket intressant artikel av Karen Bek-Peder-

sen. Under titeln "Valhalla – den ægte vare?" presenteras serien och dess utveckling sedan 1979, då första numret publicerades. Bek-Pedersen intresserar sig vidare för förhållandet mellan serien och den mytologi som inspirerat dess författare och tecknare, dvs. mellan den "uppfunna" i *Valhalla* och den "äkta" i bl.a. eddorna, skaldedikterna och Saxo. I artikeln pekar Bek-Pedersen på både likheter och skillnader mellan dem. Övertygande visar hon hur den "uppfunna" mytologin tar sin utgångspunkt i den "äkta", t.ex. genom att överta dess redan skapade universum. Samtidigt blandas i *Valhalla* det samtida med det forntida. Serien är vidare, påpekar Bek-Pedersen exempelvis, mer linjär än framställningarna av den äldre mytologin.

Max Liljefors avslutar antologin med det högintrössanta och välskrivna bidraget "Prime time trauma – historia och television", vari han tolkar samtidens historieintresse i ljuset av video och tv som vår tids dominanta kulturform. Upplevelsen är kanske det främsta kännetecknet på vår tids historieintresse, menar Liljefors. Inlevelse och identifikation har fått en ökad betydelse medan faktakunskap spelar mindre roll, särskilt på tillställningar som medeltidsveckor och historiska lajvspel. Betoningen av upplevelsen, påpekar han, har att göra med insikten att historia är ett mycket viktigt element i skapandet av identitet och mening. I artikeln belyser Liljefors väl hur tv-mediet utformar upplevelseperspektivet på historien. Han intresserar sig vidare för hur tv-mediet utgör ett "korrektiv till upplevelseratoriken som omgärdar så många yttringar av samtidens historieintresse"; inte för att televisionen skulle stå för en objektivare eller sannare bild av det förflutna utan tvärtom, den utgör snarast en intensifiering av samma mekanismer som gör alla framställningar av det förgångna till meningsfulla berättelser.

I likhet med övriga delar i serien *Vägar till Midgård* är *Hedendomen i historiens spegel* estetiskt tilltalande och språkligt genomarbetad. En viss ojämnhet finns dock mellan bidragen. Jag saknar t.ex. hänvisningar till varifrån vissa av fotografierna i Gregorius artikel är hämtade, vem som är fotograf samt i delar av artikeln även några noter. Som vanligt när det gäller antologier som spänner över ett stort forskningsfält upplevs boken periodvis som väl spretig men de enskilda bidragen håller genomgående en hög standard. Jag kan därför varmt rekommendera *Hedendomen i historiens spegel* till såväl den intresserade allmänheten som specialiserade fackmän.

Fredrik Skott, Göteborg

Richard Pettersson: *Blick för kultur. Idéhistoriska aspekter på etnologisk och arkeologisk kulturforskning i Sverige under 1900-talet*. Kulturgräns norr, 51. Skrifter från Landskapet som arena 9, Umeå 2004. 122 s. ISBN 91-88466-63-9.

Sedan idéhistorikern Richard Pettersson disputerade 2001 med en avhandling om riksantikvarien Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering, har han ihärdigt fortsatt sina undersökningar inom ämnesområdet och 2004 utkom skriften *Blick för kultur: idéhistoriska aspekter på etnologisk och arkeologisk kulturforskning i Sverige under 1900-talet*. Undersökningen utgör del i forskningsprogrammen "Landskapet som arena" och "Kulturgräns norr" vid Institutionen för historiska studier respektive Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Umeå universitet och tar plats bland de forskningsarbeten som gör upp med kulturminnesvårdens förflutna; dess aktörer, produkter och ideologier.

Hur tar sig en idéhistoriker an det s.k. antikvariska fältets textproduktion och vilket jobb skall undersökningen som redovisas i *Blick för kultur* göra? Som jag läser boken handlar den huvudsakligen om relationen mellan kulturbegrepp och tolkning av materiella lämningar och om hur forskare har grundat teorier om kultururs innehåll och utbredning med hjälp av lämningarna. Pettersson skriver själv att studieobjektet är de "materiellt baserade föreställningar om svensk kultur i dess geografiska och kronologiska variation" (s. 23). Syftet med undersökningen är att "analysera idéer och forskning kring 'den svenska kulturen'" (s. 15) och i förordet anges att textens fokus ligger på den form av kulturanalys som förekommer inom arkeologi och etnologi. Författaren tar avstamp i uppfattningen att den moderna fornforskningen och etnografin växte fram samtidigt med och bör kopplas till "den nationellt orienterade samhällsform som oftast benämns industrisamhället" (s. 21). Under denna epok tillämpade forskarna sina tolkningar av materiella lämningar och folkloristiskt material för att belägga rådande kulturteori, vilken karaktäriserade den svenska kulturen som visserligen regionalt varierad men nationellt enhetlig. Oavsett härkomst och med alla sina olikheter ordnades och tolkades med andra ord lämningarna för att underbygga den samtida uppfattningen av nationen Sverige och det svenska.

Historien om svenskheten, skriver Pettersson, har av forskarna oftast skildrats som en faktabaserad och neutral kulturhistoria. Den viktiga förändringen beträffande